

**Lect. univ. dr. Gina Luminița Scarlat,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați**

**SFÂNTULUI ANTIM IVIREANUL, DESPRE SINE.
O ICOANĂ DIN CUVINTE
– ESEU DUPĂ „DIDAHII” –**

Zusammenfassung: Diese Studie versucht die spirituelle Ikone des Heiligen Antim Ivireanul zu präsentieren, wie durch die Worte über sichselbst aus seiner Homilien dargestellt ist. Diese Worte entdecken uns die Stimme seiner Seele und deren Forschung hilft, umseininneres Bild besser kennenzulernen.

Stichwörter: Ikone, Seele, Wort, selbst, Heiligenbild.

Pe Sfântul Antim Ivireanul îl cunoaștem din activitatea sa de tipograf, de ierarh, de artist și făuritor de limbă românească. Lucrările sfântului vorbesc despre preocupările care l-au animat și despre zelul său pastoral. Dar cum vorbește sfântul despre sine? În sens larg, scrierile Sfântului Antim, în totalitatea lor, vorbesc despre autorul lor. Alături de însă, textele în care Sfântul Antim Ivireanul întrebuințează pronumele personal și posesiv de persoana I singular și plural, precum și verbele la persoana I singular și plural, pot alcătui un portret spiritual din propriile lui cuvinte. Din ceea ce spune despre sine cunoaștem modul în care a gândit teologic și social, modul în care a simțit și a înțeles să acționeze pentru a mișca sufletele păstoriților săi.

Recompunerea chipului interior al Sfântului mitropolit Antim Ivireanul din pasajele *Didahiilor* în care ierarhul lasă impresia că și-a dezvăluit sufletul mai mult poate fi considerată în proces analog restaurării unei icoane vechi. Alături de autoportretul pe care și l-a făcut din materia faptelor, de taboul votiv de la mănăstirea Govora pictat în timpul vieții lui și de cele realizate mai târziu la schitul Fedeleșoiu,

paraclisul mănăstirii Cozia și mănăstirea Strehaia de artiști formați la Școala brâncovenească de la Hurezi¹, refacerea icoanei sufletului Sfântului Antim Ivireanul din propriile lui cuvinte, se adaugă la seria imaginilor lui concrete ca un prinos de recunoștință pentru dăruirea sa pastorală și culturală pe pământ românesc.

În studiul „Strategii descriptive în *Didahiile* lui Antim Ivireanul“, Maria Cătănescu² abordează temele portretului și autoportretului din perspectiva compoziției artistice și retorice. În eseu de față accentul cade asupra recompunerii icoanei Sfântului Antim din cuvintele despre sine care păstrează încă în ele tainice sonorități. Suflet dăruit țării care l-a primit, Sfântul Antim ni se descoperă din ceea ce spune ca un părinte mistuit de conștiința semnificației rangului său. Energic și sever cu greșeala, rugător și îndemnător la rugăciune către Dumnezeu și la virtute, Sfântul Antim își face cunoscută vocea sufletului în formulările despre sine și despre temele abordate, care, având forța oralității, își păstrează prospețimea, iar spiritual, ni-l fac prezent.

I. Concepte și modalități explicative

În *Didahii* întâlnim formulări din care ies în evidență două ipostaze ale eului auctorial care se întrepătrund:

- **eul *subiectiv***: se referă mai mult la firea vorbitorului, la intențiile și posibilitățile lui omenești de realizare. Se poate observa cu claritate în formulările în care întrebuițează pronumele personal și posesiv de persoana I singular în raport cu sine și auditoriul.

- **eul *pastoral***: indică cu precădere autoritatea sacerdotală în care personalitatea umană învăluită în harul arhieresc își ia forța din ajutorul dumnezeiesc. Eul pastoral, ierarhic³ este pregnant în formulările

1. Dr. Florin Epure, *300 de ani de la martiriul Sfântului Antim Ivireanul*, în rev. „Clipa“, an VII, nr. 51, octombrie-noiembrie, București, 2016, p. 18.

2. Maria Cătănescu, *Strategii descriptive în Didahiile lui Antim Ivireanul*, în rev. „Diacronia, Text și discurs religios“, VI, Iași, 2014, p. 202-203. Studiul poate fi citit și la adresa: <http://www.cntdr.ro/sites/default/files/c2013/c2013a16.pdf>.

3. Adjectivul este întrebuițat cu referire la activitatea de ierarh a Sfântului Antim Ivireanul.

despre responsabilitatea pe care Antim, ca mitropolit, o are față de păstoriții săi, în care include toate categoriile sociale. El poate fi sesizat atât în exprimările în care întrebuințează pronumele personal de persoana I singular în care cuvântarea sa vizează îndreptarea morală sau încurajarea adresanților, dar și în cele în care folosește pronumele personal de persoana I plural, prin care practic se autoinclude în comunitate atunci când sfătuiește sau se roagă lui Dumnezeu, dând dovadă de comuniune spirituală cu adresanții.

Cele două categorii analitice, *eul subiectiv* și *eul pastoral* sunt relative și constituie repere pentru recompunerea chipului spiritual al Sfântului Antim Ivireanul. Sunt practic elementele auxiliare, conceptuale care ajută la conturarea icoanei sfântului mitropolit, și care odată refăcută, își încheie rolul.

Modalitățile de exprimare care contribuie la revelarea icoanei spirituale a Sfântului Antim sunt următoarele:

1. dialogul imaginat cu credincioșii: exprimă o intensă preocupare pentru transmiterea ideilor și mai ales pentru a se face bine înțeles;

2. rugămințile adresate poporului și scot în relief sufletul ierarhului – părinte implicat adânc în viața păstoriților;

3. muștrarea părintească, cu durere și cu dragoste, din conștiința că numai viețuirea creștină produce satisfacție deplină în plan sufletec, indică responsabilitatea pastorală;

4. litota este o formulă prin care autorul își exprimă neștiința și incapacitatea de a pătrunde înțelesurile adânci ale textelor biblice inspirate și revelate de Dumnezeu, urmate apoi de exegeze teologice de mare profunzime;

5. formulările afective descoperă latura deopotrivă subiectivă și pastorală a sufletului ierarhului atunci când se adresează credincioșilor cu expresii în care își manifestă direct sentimentele de prețuire și iubire față de ei.

Alături de cele două concepte *eul subiectiv* – *eul pastoral*, modalitățile filologice de exprimare constituie suportul lingvistic pentru recompunerea icoanei Sfântului Antim din cuvintele sale.

II. Icoana Sfântului Antim Ivireanul din cuvintele sale

Trăsăturile spirituale a Sfântului Antim Ivireanul, asemenea pietrelor de mozaic care se îmbină perfect ne arată, atât în ele însele, cât și în armonizarea lor, icoana sufletului său. În cazul acestui tip de portret, întregul se află în parte și partea în întreg, proporțiile respectând regulile vieții duhovnicești.

1. Smerenia

Smerenia stă la temelia slujirii Sfântului Antim Ivireanul. Ea este cea mai importantă piatră de mozaic a chipului său spiritual. Își începe păstorirea cu convingerea că a fost pus de Dumnezeu în scaunul arhieresc, deși nu consideră că avea calități pentru acel rang înalt. Punerea în seama lui Dumnezeu a alegerii sale și convingerea că nu a fost potrivit pentru ea, dar a acceptat-o deoarece a considerat-o ca o expresie a voinței dumnezeiești denotă ascultare și asumare din smerenie a darului primit. Cuvintele despre evenimentul rânduirii ca mitropolit al Țării Românești rețin în ele emoția sfântă care l-a stăpânit atunci când le-a rostit:

– „(...) **m-au rânduit și pre mine** Dumnezeu și **m-au pus**, om mic fiind și smerit, păstor mic, la mică turmă, la dumneavoastră, pre carii **eu** nu vă am, nici vă țiu turmă mică, ci mare și înaltă (...)”⁴.

– „(...) măcar că **eu** am fost mai mic și mai netrebnic decât toți, precum au fost și David mai mic între frați în casa tătăne-său, dară Dumnezeu n-au căutat la mișcorarea și netrebnicia **mea**, nu s-au uitat la sărăcia **mea** și streinătatea **mea**, n-au socotit prostia și neștiința **mea**, ci au căutat la bogăția și noianul bunătății sale și au acoperit de cătră oameni toate spurcăciunile și fărădelegile **mele**, carele sunt mai multe decât perii capului **mieu** și decât năsipul mării și **m-au înălțat**, nevrednic fiind, la această stepenă și mare vrednicie a arhieriei”⁵.

4. Antim Ivireanul, *Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit*, în „Opere”, ediție de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1997, p. 6. Am inclus în eseul de față și această cuvântare deoarece cu ea se deschid *Didahiile* și poate fi văzută chiar o învățătură a Sfântului Antim despre responsabilitatea sa ca ierarh.

5. *Ibidem*.

În context predicatorial, declararea neștiinței referitoare la cuvântarea encomiastică cu subiect hagiografic este mai curând un semn al smereniei decât al ignoranței teologice. Considerând că Sfinții Apostoli Pentru și Pavel și Sfântul Dimitrie Izvorătorul de Mir, depășesc prin viața și faptele lor puterea lui de a le evoca, Sfântul Antim își mărturisește cu smerenie limitele predicatoriale. Dorința de a le prezenta atitudinii exemplare nu-l împiedică să rostească cuvinte folositoare la praznicul Sfântului Constantin. Pasajele din cuvântările encomiastice în care Sfântul Antim ni se prezintă ezitând între tăcere și rostire ne descoperă smerenia sufletului său, puternica conștiință pastorală și învățătoarească și intenția de a evita vorbirea retorică în schimbul celei adaptate la nivelul de receptare al credincioșilor. Scopul soteriologic al predicilor prevalează asupra mijloacelor retorice proprii stilului omiletic.

– „A povesti lucruri minunate, iaste dată oamenilor celor învățați. A îndulci cu vorba auzurile ascultătorilor, iaste dată ritorilor. A descoperi taini mari și preste fire, iaste dată celor ce sunt desăvârșit întru bunătăți. Iar în **mine**, neaflându-se nici unele de acestea, nu va putea nimeni să auză nimic de folos.

Drept aceia, cu multă jălanie **îmi** ticăloșesc nevrednicia și **mi** caut făr' de voia **mea** a tăcea, iar apoi cunoscându-**mi** datoria ce am și temându-**mă** ca să nu caz în osânda slugii cei viclene, cu cuviință iaste, după putință, să povestesc de-a pururea lucrurile Domnului, căruia **mă și rog**, cu multă umilință, **să-mi** dezlege gânghăvia limbii și **să-mi** lumineze mintea, ca să poci zice puține cuvinte întru slava lui cea negrăită. Ci vă pohtesc de ascultare“⁶.

– „Tâlcul acestor cuvinte iaste mare și adânc și numai dascălilor iaste dată să o tâlcuiască, după cum se cade; iară **eu**, după putință, voi zice foarte pre scurt **numai cele ce mă voi pricepe / că sunt drepte**“⁷.

6. *Ibidem*, Cuvânt de învățătură la Stretenia Domnului nostru Iisus Hristos, p. 26-27, 28. Pasaje care exprimă atitudini similare se întâlnesc în *Cazania la Adormirea Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu*, p. 15, 16-17 și în *Cazanie la Vovedenie Bogorodițe*, Noemvrie 21, p. 37.

7. *Ibidem*, Cuvânt de învățătură la duminica lăsatului de brânză, p. 31.

– „[Atâta sunt de mari vredniciile ale slăviților apostoli Petru și Pavel, carii să prăznuiesc astăzi, cât nu iaste cu puțință limba omenească a le grăi]. (...).

Deci **nu mă pricep ce voiu să fac** astăzi, pentru ca să împlinesc lauda prăznuirii lor. Să vorbesc? Dară ce cuvânt vrednic va putea să aducă **mintea mea cea proastă și neștiința** învățaturii mele, ca să poată mări, după cum să cade vredniciilor lor cele mari? Să tac iar? **Mă tem că mă voiu osândi** ca un nemuțumitor și ca acela ce ascunde facerile cele mari de bine, carele ai au arătat în politiia cea creștinească, în beserica cea pravoslavnică și peste tot pământul ce iaste supt soare luminând limbile cele întunecate, povățuind la credința cea adevărată oile cele rătăcite și adăogând mulțime de credincioși în beserica lui Hristos.

Și pentru ca să biruiesc, drept aceia, **nepriceperea minții mele** îi voiu asemâna cu cei doi luminători mari, adecă cu soarele și cu luna și așa apropiindu-**mă** puținel de minunatele lor fapte, cu asemânarea acelor luminați luminători, voiu da îndrăzneală neputinții **mele**, spre a face lauda lor, fugind cu aceasta împreună și de semnul nemulțumirii (...)“⁸.

– „Cei ce să cunosc pre sine avuți, aceia pot să dea daruri vrednice unui împărat și cei ce să cunosc pre sine învățați, aceia pot să-i facă și căzută lauda. Iar eu, cunoscându-**mă** pre **mine** foarte sărac de fapte bune și slab de învățatură, n-am să aduc alt dar vrednic, nici altă laudă cuvioasă, de Dumnezeu încununatului, marelui împărat și întocmai cu apostolul Constandin, fără numai cap plecat și cugetul **mieu** cel cucernic.

Drept aceia, întru cinstea lui **am a zice**, înaintea dragostei voastre puține cuvinte, nu cu obrăznicie, ci cu multă cucerie; nu cu vorbe ritoricești și alcătuite, ci cuvinte smerite și prostace, nu după cum să cuvine, ci după puțință. **Ci vă pohtesc** să ascultaț cu dragoste“⁹.

8. *Ibidem*, Luna lui iunie, 29 de zile. Cazanie la Sfinții Apostoli Petru și Pavel, p. 51.

9. *Ibidem*, Cuvânt de învățatură la Sfinții și întocmai cu Apostolii Împărați Constandin și Elena, p. 75. Aceeași conștiință a neputinței de a se exprima, v. p. 76.

– „Și de vreme ce acolo mărturisește cel cu limba și cu inima de aur, Ioann, cum că nu-i iaste limba iscusită spre a spune măririle lui Pavel, **dară eu, că n-am nici limba aceluia cu vorba de aur, nici bogăția graiului, ce voiu putea să aduc spre lauda** lui Constandin, carele la chiemare au luat darul lui Pavel“ (...)”¹⁰

– „Și măcar că **eu nu sunt vrednic** a zice nimica întru cinstea și lauda ei, **pentru întunecarea ce are mintea mea**, de mulțimea păcatelor; iară încăș, după puțină vom zice celea ce **ne va lumina** prin rugăciunile ei, lumina cea adevărată, Hristos. Ce vă pohtesc să ascultați cu dragoste“¹¹.

– „Și pentru aceasta, **cunoscându-mă și eu nevrednic și de parte de toată știința, nu îndrăznesc** să întru întru atâta adâncime și cinstind taina aceasta a dumnezeieștii înfrumusețării, cu cap plecat și cu cuciarică tăcere trec cu cuvântul, spre puținică învățătură, carea socotesc să fie foarte folositoare de suflete și mântuitoare la ceia ce vor să asculte cu dragoste“¹².

– „Însă **eu, cunoscându-mă nevrednic și slab întru știință**, nu îndrăznesc să-i împletesc cununi de laude, nici să-i vestesc precum se cuvine măririle minunilor lui. (...)”

Drept aceia las să laude alții lucrurile lui cele slăvite, alții să povestească cea preste firea omenească bărbăția sufletului său și alții să spue vitejia cea mare, cu care au rădbat ranele și moartea. Iară **eu, ca un neputincios la vorbă, / precum mă îndemn să mă minunez** de iale cu mintea, așa și a le cinsti **mă silesc** cu tăceria și **mă întorc** cu vorba iară, la începutul cei dintâi: Doamne, mântuiește-ne, că perim“¹³.

Eul subiectiv, deși pregnant, este dominat de cel pastoral prin continuarea cuvântărilor. În predica din *Duminica lăsatului de brânză* după ce Sfântul Antim afirmă că explicarea pasajului biblic vizat

10. *Ibidem*, p. 76.

11. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la Adormirea Preasfintei Stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Maria*, p. 115.

12. *Ibidem*., *Cuvânt de învățătură la Preobrajenia Domnului nostru Iisus Hristos*, p. 133.

13. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la octomvrie 26, în ziua Sfântului și Marelui Mucenic Dimitrie, Izvorătorului de mir asupra cutremurului*, p. 137.

de el este demnă de exegeții consacrați ai Bisericii, datorită pastorală este cea care îl determină să nu se oprească din tâlcuire, iar smerenia, să rostească pe scurt doar ceea ce a înțeles că e drept. În schimb, în cuvântarea la *Adormirea Maicii Domnului* eul pastoral-ierarhic biruie *nevrednicia* de a vorbi spre lauda Maicii Domnului datorită nădejzii în luminarea pe care o va primi prin rugăciune. Aceeași depășire a limitelor hermeneutice ale eului subiectiv se observă și în pasajul din cuvântarea la *Preobrajениia Domnului nostru Iisus Hristos*, în care dorința de a transmite învățătura dumnezeiască poate fi văzută ca un semn al lepădării de sine care-l determină pe ierarh să vorbească pentru a-și ajuta spiritual păstoriții.

Admirația față de Preasfânta Născătoare de Dumnezeu și sfinții prăznuiți și neîndrăznirea de a vorbi despre ei exprimă sfințenie și delicatețe, smerenie profundă. Convingerea Sfântului Antim că nu-i poate lăuda pe sfinți cum se cuvine este semnul unei nobile sensibilități pe care o au cei ce se raportează la Dumnezeu. Minunarea Sfântului Antim de virtuțile Sfântului mucenic Dimitrie este indiciul unei minți care sesizează taina conlucrării lui cu Dumnezeu. Nu este singurul loc în care acest ierarh se minunează. El este uimit de cuvintele lui Moise de solidarizare cu poporul care greșise, de modul în care Mântuitorul a certat stihiiile, dar și de credința și dragostea Sfântului Nicolae¹⁴. Surprindere și admirație sunt stări care au animat mintea Sfântului Antim în timpul lecturilor și predicilor sale.

2. Conștiința pastorală

Conștiința pastorală, fundamentul activității ierarhice a Sfântului Antim Ivireanul, are la bază smerenia și convingerea că datorită păstoriților față de el se îndreaptă către Hristos care l-a așezat în scaunul arhieresc. Referințele la Ieremia și la Iosif anticipează verbul muștrător pe care-l va folosi în situații corespunzătoare, precum și calitatea de a-și hrăni sufletește păstoriții. Responsabilitățile spirituale sunt împărțite: ale Sfântului Antim față de Dumnezeu și popor și ale po-

14. *Ibidem*, *Învățătură la Sfântul Părintele nostru Nicolae*, p. 118; *idem*, *Cuvânt de învățătură în 26 ale lunii lui octomvrie, asupra cutremurului și a marelui Mucenic Dimitrie, Izvorătorului de mir asupra cutremurului*, p. 158.

porului față de el însuși și față de păstorul lui și față de Dumnezeu. Seriozitatea care decurge din prezentarea programului pastoral nu este lipsită de căldură sufletească și intenție fermă de împlinire a voinii lui Dumnezeu.

– „Și **m-au** trimis la dumneavoastră să vă fiu păstor, părinte sufletesc, rugător către Dumnezeu pentru buna sănătate și spăseniia dumneavoastră și a cinstitelor dumneavoastră case purtători de grijă la cele ce ar fi spre folosul mântuirii și să vă fiu de mângâiere la scârbele robiei cei vavilonești a lumii aceștia, ca Ieremia norodului lui Dumnezeu și ca Iosif, al unsprezécilea fecior al patriarhului Iacov / egiptenilor; și dimpreună cu dumneavoastră să pățimesc la toate câte va aduce ceasul și vremea, pentru care lucru am datorie să priveghez cu osârdie și fără de lene, zioa și noaptea și în tot ceasul, pentru folosul și spăseniia tuturor de obște, învățându-vă și îndreptându-vă cu frica lui Dumnezeu, pre calea cea dreaptă.

Și dumneavoastră încă aveți datorie, cele ce veți cunoaște că vă învăț, fără de fățarie și fără de vicleșug, vă îndemn să le priimiți și să le faceți, pentru folosul cel sufletesc al dumneavoastră și să vă supuneți ascultării; că acea ascultare ce o faceți **mie**, o faceți lui Hristos¹⁵.

Convingerea Sfântului Antim că e trimis de Dumnezeu să păstorească Biserica Țării Românești, din care decurge și necesitatea ascultării păstoriților față de el, ascultare care trimite direct la ascultarea față de Dumnezeu care l-a rânduit ca ierarh, ne descoperă un suflet trăitor în Dumnezeu, conștient că mântuirea păstoriților este prioritatea slujirii sale.

Eul subiectiv împletit cu cel pastoral-ierarhic ies în relief și în pasajele în care Sfântul Antim se descoperă ca părinte rugător pentru sufletele aflate sub omoforul slujirii lui.

– „Și **mă rog** bunătății lui și iubirii sale de oameni **să-mi** lumineze mintea ca să poci propovedii cuvântul adevărului și **să-mi** întărească inima întru frica lui, ca să pociu păstori cuvântătoarea

15. *Ibidem*, p. 6-7.

turma lui cea aleasă, care o au răscumpărat, cu preascump sângele său, din mâna vrăjmașului (...)”¹⁶.

– „Ce, o Maică Fecioară, acest norod ce stă înaintea măririi-tale, văzând înălțimea curățeniei tale și cunoscându-și ei nevrednicia și smereniia lor, nu îndrăznesc, fără de mijlocitoriu ca să-ți aducă căzuta închinăciune și mulțemită, pentru multele faceri de bine și să se roage ca să te milostivești asupra lor. Pentru aceia **eu, nevrednicul și mult păcătosul robul tău, fiindu-le tată sufletesc,** / rânduind de Fiiul tău, **prin mijlocul meu** să roagă cu toții, cu căldură, dintru adâncul inimii zicând: (...)”¹⁷.

– „Ci să lăsăm năravurile cele rele și obiceiurile cele necuvioase, ca doară s-ar milostivi Dumnezeu asupra noastră să **ne** iarte și să **ne** chivernisească, cu mila lui cea bogată, **căruia mă și rog** să tipărească și să pecetluiească în inimile voastre acestia câte **v-am vorbit**, ca să nu le uitați, ci, după putință de pururea să le faceți și precum înțelepțește pre cei orbi și pre cei sfârâmați îi îndreptează așa să **ne** înțelepțească și pre **noi** și să **ne** îndrepteze pre calea cea dreaptă a mântuirii, ca de pururea să mărim și să proslăvim numele lui cel sfânt și preasfânt. Amin”¹⁸.

– „Drept aceia dară, **mă rog și eu**, măcar că sunt și nevrednic, să mijlocească cu călduroasele lui rugăciuni pre mult milostivul și îndurătorul Dumnezeu, ca să te păzească pre măriia ta, încununat cu slavă și cu cinstea, întreg și sănătos, în mulți ani, cu multă ferici-re. Amin”¹⁹.

– „**Iar eu plecându-mi capul** cu cucernicie, **mă rog** împăratului celui din nălțime și a toate țiitoriului Dumnezeu ca, cu rugăciunile cele fierbinți ale acestui preacuvios păstor, să dăruiască prealuminatului domnului nostru viață pacinică și norocită cu întreagă sănătate și biruință asupra vrăjmașilor celor văzuți și nevăzuți”²⁰.

16. *Ibidem*, p. 7.

17. *Ibidem*, *Cazanie la Adormirea Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu*, p. 19-20.

18. *Ibidem*, *La duminica Vameșului, cuvânt de învățătură*, p. 26.

19. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la Sfinții și întocmai cu Apostolii Împărați Constantin și Elena*, p. 80.

20. *Ibidem*, *Învățătură la Sfântul Părintele nostru Nicolae*, p. 123.

Aceste pasaje îl prezintă pe Sfântul Antim ca ierarh rugător atât pentru sine, cât și pentru păstoriții săi. Sufletul lui adânc implicat în slujirea pastorală are ca hrană spirituală rugăciunea, sublima formă de relaționare cu Dumnezeu care l-a modelat spiritual. Formulările în care Sfântul Antim vorbește despre actul rugăciunii personale ne descoperă sufletul său pătruns de smerenie și căldură, la care se adaugă convingerea că este și mijlocitor prin care credincioșii își trimit rugăciunile către Dumnezeu. Implicarea în comunitatea credincioșilor se poate observa din întrebuițarea pronumelui personal pe persoana I plural, acesta arătând o adâncă conștiință comunională. Este un aspect care indică implicare în viața duhovnicească, bisericească și o profundă conștiință comunională din partea sa.

Dimensiunea didactică a activității pastorale a Sfântului Antim Ivireanul este ilustrată prin formulări variate care arată dorința sa de transmitere a învățaturii dumnezeiești în scopul luminării minții ascultătorilor săi. Pasajele care indică zelul didactic al ierarhului scot în evidență sentimentul datoriei pastorale care l-a determinat să ridice nivelul intelectual și moral al credincioșilor. Preocuparea față de mântuirea lor, în care îi include și pe copii, arată un suflet sensibil, conștient că educația creștină trebuie să li se adreseze și lor.

– „Pohta cea mare și dragostea cea curată, iar mai vârtos să zic, datoriia cea părințească ce am cătră dragostea voastră **m-au îndemnat** astăzi de **am venit aici**, pentru ca să vă cercetăm sufletește, de vreme ce **m-au rânduit** Dumnezeu ca pre un nevrednic **să vă fiu păstor și părinte sufletesc și învățătoriu** la lucrurile cele ce ar fi spre folosul mântuirii sufletelor voastre. Pentru care lucru aveți datorie cu toții, de la mic până la mare, să **mă ascultați** la cele ce vă învăț de bine și de folos, că acea ascultare nu o faceț mie, ci lui Hristos (...).

Drept aceia n-am pregetat, nici am lenevit, ca să nu fac datorie, după porunca stăpânului și învățătorului nostru Hristos, căruia **mă și rog** ca să-mi dea putere să vă pociu spune ceva de folos; ci vă pohtim de ascultare²¹.

21. *Ibidem, La duminica Vameșului, cuvânt de învățătură*, p. 21.

– „Ci iată, că vă zic, iubiților **miei** și **vă învăț** cu frica lui Dumnezeu, ca un părinte sufletesc și păstoriu ce vă sunt, **să vă veniți în fire** și să vă căiți de lucrurile cele necuvioase, că Dumnezeu iaste milostiv și daca va vedea întoarcerea noastră și pocăința cea bună, ne va erta. (...).

Și vă poruncesc tuturor, câți sunteți cu meșteșug și cu neguțătorii, veri de ce breaslă, ca de acum înainte, duminicile și sărbătorile cele mari ce să numesc domnești și ale Maicăi Precistii și a unora din sfinții cei numiți, să vă închideți prăvăliile și nici să vindeți, nici să cumpărați nu numai de la creștini, ce nici de la turci, nici de la alții, nici să lucrați și **precum zic să faceți**, că nefăcând să știți bine că vă voiu pedepsi besericește, cu pravila și pre dreptate, nefăcându-vă nici o năpaste. (...).

Și nimeni să nu socotească, din voi, și să zică în inima lui: dară ce treabă are vlădica cu noi, nu-și caută vlădicia lui, ci să amestecă întru ale noastre? De n-ați știut până acum și de n-au fost nimeni să vă învețe, iată că acum veți ști că am treabă cu toți oamenii câți sunt în Țara Rumânească, de la mic până la mare și până la un copil de țâță afară din păgâni și din ceia ce nu sunt de o lege cu noi; căci în seama **mea** v-au dat stăpânul Hristos să vă pasc sufletește, ca pre niște oi cuvântătoare și de gâtul **mieu** spânzură sufletele voastre și de la **mine** va să vă ceară pre toț, iar nu de la alții, până când vă voiu fi păstoriu²².

– „[Și sunt bunătățile cele sufletești 4: vitejiia, înțelepciunea, dreptatea și curățeniia. Bunătățile cele trupești încă snt 4: tăriia, întregimea, frumosețea și sănătatea. Și dintr-aceste bunătăți ale sufletului și ale trupului nasc alte 4 bunătăție de obște: credința, nădejdia, dragostea și smereniia].

Deci pe aceste patru bunătăți ca pe 4 temelii nemișcate, **voiu să-mi întemeez vorba ce voiu să fac astăzi**, cu ajutorul lui Dumnezeu, înaintea dragostii voastre. (...) Ci vă pohtesc să ascultaț cu dragoste, ca să aveți și plată de la Dumnezeu²³.

22. *Ibidem*, p. 25.

23. *Ibidem*, Luna lui dechemvrie, 6. *Cazanie la Sfântul Nicolae*, p. 42.

– „Pofta cea mare și dragostea cea curată, sau mai **vârtos să zic**, datoriia cea părintească **ce am cătră înțelepția voastră mă îndeamnă pururea ca să nu lenevesc a vă cerceta**, după putință, cu învățăturile cele sufletești. Că de pe aceasta **mă** voi cu cunoaște cu adevărat că vă sunt părinte sufletesc și păstoriu, când voi pofti cinstea, folosul și spăseniia sufletelor voastre. Și dumneavoastră iară de pe aceasta vă veți arăta cum sunteți adevărații fii sufletești și turmă aleasă și sfântă, când veți priimi cu dragoste **celia ce vă învăț** și după putință fieștecarele dintru voi le va ținea și le va face”²⁴.

– „Această undiță a cuvintelor și cu mărturiile Duhului Sfânt prind pre om dintru adâncul păcatelor, ca pre peștele dintru adâncul apei și-l scoate la lumina cunoștinței de Dumnezeu. Deci pentru aceasta, blagosloviților creștini, câți v-ați adunat astăzi la această cuvioasă și sufletească adunare, **am datorie**, ca un păscar sufletesc ce m-au rânduit Dumnezeu ca pre un nevrednic, **să întinz mreaja învățăturii** și să puiu undița cuvântului înaintea dragostei voastre și, ajutorind iubitoriul de oameni, Dumnezeu, am nădejde bună și fără de îndoială, cum că voi scoate dintru adâncul turburăciunii păcatului mult vânat, căci cunosc voința inimii voastră cea bună și dragostea ce aveți spre ascultarea celor de folos, cu care vânat voi putea face masă cinstită și desfătăta lui Dumnezeu. (...).

Pentru aceasta dară, **vă pohtesc ca să vă deschideți urechile inimilor voastre și să ascultați cuvintele ce voi să grăesc**, pentru ca să vă folosiți voi cu ascultarea și **eu** cu zisele”²⁵.

– „Pentru ca să arăt înaintea dragostei voastre nevoia ce au petrecut apostolii în corabie și grabnic ajutoriu ce le-au dat Hristos în mijlocul mării și nădăjduiesc, cu darul sfântului, să vă folosiți sufletește. Ce vă pohtesc să ascultați cu dragoste și cu socotință”²⁶.

Pasajele în care Sfântul Antim își manifestă intenția de a-și învăța păstoriții sunt pătrunse de responsabilitate duhovnicească și tonali-

24. *Ibidem*, Cuvânt de învățătură la duminica Floriilor, p. 80.

25. *Ibidem*, Cuvânt de învățătură la duminica lăsatului sec de brânză, p. 87.

26. *Ibidem*, Cuvânt de învățătură la octomvrie 26, în ziua Sfântului și Marelui Mucenic Dimitrie, Izvorătorului de mir asupra cutremurului, p. 138.

tăți afective. Sufletul lui se deschide către credincioși din preaplinul conștiinței lui pastorale axate pe necesitatea transmiterii luminii cunoștinței dumnezeiești. Ca ierarh care predă lecții sfinte de sfințenie și moralitate, Sfântul Antim ni se descoperă în ipostaza împărtășirii prin cuvânt a semnificațiilor fundamentale ale învățaturii creștine pentru creșterea spirituală.

O altă trăsătură a sufletului Sfântului Antim este empatia cu păstoriții lui. Credincioșii aflați în diferite greutăți sunt chemați de către ierarh la sine, pentru a le oferi sprijin în ajutorul Mântuitorului Iisus Hristos:

„Ci vă caută în scurte cuvinte să mă ascultați de veți fi creștini și de vă țineți ai lui Hristos, că precum nu pot fi oile fără de păstoriu, așa nici norodul fără de arhiereu și verice va păsa cuiva la cele sufletești, alerge la **mine ca la un părinte, că-l voi vindeca**, cu ajutorul lui Hristos.

Încăș poate să zică fieștecine din voi, în gândul său: dară noi avem nevoi grele asupra noastră și nu putem să facem aceste ce zici; **ci eu încă zic că iaste așa și crez**. Numai la greul acela **sânt / și eu părtaş și într-acel jug ce trageț voi, trag și eu; (...)**²⁷.

Conjunctivul fără să prin care cheamă Sfântul Antim la sine, ca la un părinte, are o puternică nuanță afectivă. Dialogul imaginar cu păstoriții lui exprimă promptitudinea de care ar fi putut da dovadă în situațiile în care i s-ar fi solicitat sprijinul pentru cauze sufletești. Spiritul comunional și atitudinea de jertfă se desprind din chemările directe la sine care denotă o conștiință implicată în viața credincioșilor, gata de a oferi ajutor, amintindu-le însă că sunt datori să trăiască după modelul spiritual lăsat de Mântuitorul Iisus Hristos.

3. Dragostea părintească

Sentimentele de iubire părintească sunt exprimate direct în contextele în care Sfântul Antim Ivireanul intenționează să le ofere credincioșilor hrana sufletească a înțeleșurilor scripturistice. În multe contexte predicatoriale formula cu care Sfântul Antim își invită păs-

27. *Ibidem, La duminica Vameșului, cuvânt de învățatură, p. 26.*

toriții la ascultare denotă deopotrivă respect și gingășie: *Ci vă pohtesc de ascultare*²⁸, sau (...) *vă pohtesc să ascultați cu dragoste*²⁹. Tot într-un context predicatorial, marcat de rugăciune pentru depășirea linitelor hermeneutice, prețuirea față de ascultători se observă atât din formula de adresare, cât și din mărturisirea zelului pentru transmiterea hranei spirituale:

„Astăzi n-am a spune alt nimic înaintea **dragostei voastre** ca să vă ospătez sufletește, fără numai puține cuvinte de învățătură, carele mă rog să le ascultați toți cu dragoste, neuitându-vă atâta la neputința și neștiința învățăturilor mele, **cât la pohta și dragostea ce am** de-a pururea cătră înțelepția voastră. Și măcar că nu iaște cu puțință să folosiți dintr-însele, iară ajutorând Dumnezeu, nici de tot fără de folos nu veți rămânea”³⁰.

Adresările afective transmit și acum emoția pe ca o vor fi simțit credincioșii care au ascultat cuvintele pline de înțelepciune și har ale Sfântului Antim Ivireanul. Formulări precum *iubiții miei*³¹, *iubiții miei ascultători*³² sau *feții miei*³³ și *feții miei iubiți*³⁴, ne descoperă un suflet cald, de părinte iubitor. Există în *Didahii* pasaje în care formulele afective menționate sunt urmate de îndemnuri la schimbarea vieții, Sfântul Antim încercând să-și sensibilizeze auditoriul prin apelul la modelul Domnului Iisus Hristos.

– „Drept aceia, **iubiții miei ascultători**, mă rog pentru numele lui Iisus Hristos, carele ș-au vărsat preacinstit și scump sângele său, de **ni**-au răscumpărat din robii diavolului, să **ne** venim în fire

28. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la Streteniia Domnului nostru Iisus Hristos*, p. 27.

29. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la duminica Floriilor*, p. 80.

30. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la duminica lăsatului de brânză*, p. 31.

31. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la Streteniia Domnului nostru Iisus Hristos*, p. 29; *idem*, *Cuvânt de învățătură în 26 ale lunii lui octomvrie, asupra cutremurului și a marelui Mucenic Dimitrie, Izvorătorului de mir asupra cutremurului*, p. 157.

32. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la duminica Floriilor*, p. 80; *idem*, *Învățătură la Sfântul Părintele nostru Nicolae*, p. 119.

33. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la duminica Floriilor*, p. 183; *idem*, *Învățătură asupra pocăinții*, p. 193.

34. *Ibidem*, *Învățătură la Noiembrie 8, în ziua sărbătorii Sfinților Îngeri*, p. 153.

și să **ne** luom seama, că acestia ce facem **ne** duc pre calea periculi-
nii. Și de vreme ce nu **ni**-au lăsat năravul **nostru** cel rău, să lucrăm
în viia Domnului spăseniia sufletelor **noastre**, din ceasul cel dintâi
al sfântului post, încailea să lucrăm acum la ceasul al 11³⁵.

– „Drept aceia, **iubiții miei**, trebuie să facem mintea **noastră**
muntele Thavorului, ca să vie lumina adevărată să o vedem cu
ochii cei de gând ai sufletului, **să ne arătăm și noi** cu osârdie în
dragostea lui Hristos, ca apostolii, **să ne asemănăm** lui Moisi și
lui Ilie, râvnitori și nelenevoși în poruncile lui pentru ca **să ne pu-**
tem sui și noi, împreună cu Hristos, în mintea cea oblăduitoare
a sufletului să vedem cu gândul slava aceia și norul cel luminat și
să auzim glasul cel pământesc: «Acesta iaste Fiiul meu cel iubit»
i proci. Și la cea de pe urmă **să ne învrednicim** să împărțim îm-
preună cu el³⁶.

Ca mijloc persuasiv poate fi văzută și folosirea pronumelui perso-
nal și posesiv de persoana I plural prin care Sfântul Antim a dorit să
transmită un mesaj de autoinclusiune în comunitatea celor către care
sunt îndreptate îndemnurile. În fragmentul din predica la Schimbarea
la Față a Domnului Hristos ni se descoperă latura mistică a Sfântului
Antim, intens preocupat de trăirea în Hristos și prefacerea minții după
har, pentru a putea ajunge la vederea duhovnicească.

4. *Mustrarea părintească*

Mustrarea părintească este o atitudine care reflectă responsabi-
litatea Sfântului Antim în raport cu păstoriții lui și o stare în care se
ascunde iubirea sa față de ei. Este mai bine zis iubirea care refuză să
accepte decăderea morală prin nerespectarea legii îndumnezeitoare a
adusă de Mântuitorul Iisus Hristos. Formulările în care Sfântul Antim
își revarsă indignarea în torente de muștrări nu sunt decât expresii
ale dragostei lui rănite față de fiii neascultători, risipitori ai luminii
lor spirituale. Prin muștrare încearcă să le trezească mintea conști-

35. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la duminica Floriilor*, p. 86. Același tip de expri-
mare v. și în *Cuvânt de învățătură duminica lăsatului de brânză*, p. 36.

36. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la Preobrajaniia Domnului nostru Iisus Hristos*,
p. 74.

entizându-i că păcatul nu se oprește la omul spre care este îndreptat. Gravitatea lui constă în faptul că ajunge până la Dumnezeu. De aici și efortul care se simte din modul în care se exprimă de a-i face să-și revină în firea lor creștină, ascultătoare de Hristos.

– „Iar de **mă** veți întreba, în ce chip îl înjurăm, **să vă spui**: când înjurăm de lege pre cineva, pre Dumnezeu înjurăm. Că v-am spus mai sus, că credința iaste numai de un fel și toți oamenii cred în Dumnezeu, că Dumnezeu iaste liagea și făcătorul legii; și pentru căci înjurăm legia, înjurăm pre Dumnezeu și pentru aceia, iată dară, că n-avem credință³⁷.

– „Și iată, dară, că precum **zic** că neavând dragoste între **noi** și nepohtindu-**ne** binele unul altuia, după porunca lui Dumnezeu, n-avem nici credință, nici nădiajde, nici dragoste și suntem mai răi, să **mă** ertați, decât păgânii³⁸.

– „Spuneți-mi, rogu-vă, **că eu poate că-m voi fi eșit din fire**, care voe a lui Hristos facem, sau care poruncă ținem? **Eu** nu poci cunoaște altceva făr' numai un nume uscat și sec, ce avem făr' de nici o faptă bună. Și încă stăm de **ne mirăm** căci nu **ne** face Dumnezeu pe voia **noastră** pentru căci **ne** numim creștini!³⁹.

Muștrările Sfântului Antim sunt acte terapeutice. Scopul lor este de a recupera pentru Dumnezeu ființa inconștientă de pierderea lăuntrică pe care o presupune păcatul. Muștrând încălcările legii creștine autorul vizează și curățirea morală la nivel social. În alt context, Antim, mitropolitul sfânt, își manifestă indignarea că în vremea sa, atât bogații, cât și oamenii de condiție socială precară, *măcar de ar avea 100 de feciori* nu se-nvoiesc să-i închine unul lui Dumnezeu⁴⁰. Muștrările părintești sunt forme de îndreptare a gândirii și a conduitei credincioșilor lui după măsurile iubirii Fiului lui Dumnezeu întrupat.

37. *Ibidem*, *La Dumineca Vameșului. cuvânt de învățătură*, p. 23.

38. *Ibidem*.

39. *Ibidem*, p. 24-25.

40. *Ibidem*, *Cazanie la Vovedenie Bogorodițe*, Noiembrie 21, p. 39.

5. Conștiința comunală

Conștiința comunală a Sfântului Antim Ivireanul ni se dezvăluie mai cu seamă în fragmentele în care întrebuințează pronumele personal și posesiv de persoana I plural și verbe la persoana I plural⁴¹. Pasajele finale care cuprind și concluziile cuvântărilor exprimă pregnant conștiința comunală a Sfântului Antim, autoinclus în comunitățile cărora se adresează.

– „Cuviindu-se, drept aceia acestia amândoa lui Dumnezeu de-a pururea întru toate laudele și măririle lui, trebuiaște să le avem și să cerem ajutoriul și mila lui /cea bogată. Că fără de mila lui nimic spre mântuirea sufletelor noastre nu vom putea face; că însuși cu nemincinoasa gura lui zice: «Fără de mine nimic nu puteți să faceți». Și de vreme ce fără dânsul nu putem nimica, iară lui trebuie să-i zicem cu căldură, dintru adâncul inimii, **să ne miluiască** după marea mila sa și după mulțimea îndurărilor sale și **să ne descopere** ochii sufletului și ai trupului, ca să putem pricepe minunile sale; să scoată din trupurile noastre, ce este de carne, inimile cele de piatră și **să ne dea** inimă de trup ca **să ne temem** de dânsul și **să ne rușim** de poruncile lui. Să **ne lumineze** inimile noastre ca și ale apostolilor, **să ne întărească** de pururea asupra vrăjmașilor **noștri** celor văzuți și nevăzuți, **să ne îndrepteze** pe calea poruncilor sale și **să ne dea** sfârșit bun, ca de pururea să fie mărit și proslăvit în vecii vecilor. Amin⁴².

– „Ce tu, Doamne, cela ce pentru bunătatea ta cea de margine și multa milostivire ai voit de ai luat trupul firii noastre cei slabe și ai împlinit toate ale legii, îndură-te și **ne luminază** și **noao** mințile și inimile, ca să **ne arătăm** împlinatori legii și ale poruncilor tale și **ne miluiaște** ca un milostiv, după mulțimea îndurărilor tale, ca de pururea să mărim numele tău cel prea slăvit. Amin./⁴³

41. *Ibidem*, *Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit*, p. 8; *idem*, *Luna lui avgust*, 6. *Cazanie la Preobrajenia Domnului*, p. 8, 13; *idem*, *Cazanie la Adormirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*, p. 16, 17, 20; *idem*, *Cuvânt de învățătură la Bogoiavlenie*, p. 58, 64; *idem*, *Cuvânt de învățătură la Preobrajenia Domnului nostru Iisus Hristos*, p. 74.

42. *Ibidem*, *Luna lui avgust*, 6. *Cazanie la Preobrajenia Domnului*, p. 14.

43. *Ibid.*, *Cuvânt de învățătură la Stretenia Domnului nostru Iisus Hristos*, p. 31.

– „Și când eșim la beserică, **să nu eșim deșărți**, ci să facem cum face ariciul că, după cum merge la vie, întâi să satură el de struguri și apoi scutură vița de cad broboanele jos și să tăvălește pre dânsule de să înfig în ghimpul lui și duce și puilor. Așa să ne ducem și noi, fieștecare, pre la casele noastre, copiilor și celor ce n-au mers la beserică, din cuvintele ce am auzi din sfânta *Evanghelie* și dintr-alte cărți, ca să-i hrănim și pre dânsii cu hrana cea sufletească. Și după aceia **să ne păzim** mintea de cugetele cele viclene și trupurile **noastre** să le ferim de toate spurcăciunile. Să avem dragoste cătră toți, să facem milostenie la săraci, să iubim pre cei streini, să căutăm pre cei bolnavi și pre cei din închisori să-i cercetăm. Să facem bine vrăjmașilor noștri, după cum **ne învață** Hristos. (...)”⁴⁴.

Autoinclusiunea Sfântului Antim Ivireanul în formulările parenetice ni-l arată complet integrat sufletește în comunitatea pe care a păstorit-o.

Icoana Sfântului Antim din propriile lui cuvinte este imaginea sufletului său cu trăsături spirituale multiple și adâncimi intuite din certitudinile, mirările și interogațiile sale. Cuvintele prin care își manifestă sentimentele de uimire, bucurie și indignare sunt pătrunse de forța spirituală a sufletului său. Credința și iubirea sa față de Dumnezeu, revărsate asupra credincioșilor săi prin responsabilitatea sa pastorală, ne descoperă ardența sufletului său. Formulările despre sine sunt ca niște cutii de rezonanță care ne transmit peste timp vocea sufletului său. Un suflet teologic, cercetător și sensibil la taină, integrat până la lepădare de sine în comunitatea pentru care s-a rugat, a scris și s-a luptat s-o lumineze cu învățăturile sfinte.

Fără a fi finalizat, portretul Sfântului Antim își așteaptă completarea. La cuvintele despre sine din textele omiletice, adăugarea formulărilor autoreferențiale din scrisori, prefețe și restul scrierilor teologice vor întregi icoana sa spirituală prin care-l vom cunoaște mai bogat în nuanțe sufletești proprii personalității sale.

44. *Ibidem*, *Cuvânt de învățătură la Bogoiavlenie*, p. 65-66. Conștiința comunio-nală a Sfântului Antim este prezentă pe parcursul întregii omilii.